

MOŽNOSTI A LIMITY UŽITÍ GENERAČNÍ METODY V HISTORICKÉM VÝZKUMU

Lukáš Fasora

Ok, boomer!

Ok, boomer!

- Jde pejorativní odseknutí, které se používá k odmítnutí nebo zesměšnění úzkoprsých, zastaralých, negativně nebo blahosklonně zaměřených postojů starších lidí, zejména generace tzv. Baby boomu. Tato hláška je používána jako reakce na odpor vůči technologickým změnám, na popírání změny klimatu, marginalizaci menšin nebo na odpor vůči ideálům mladších generací.

Stáří a mládí

- *„Dnešní konkurenční rivalita vyžaduje výkonnosti rychlé a jisté, pokud možno nejvydatnější. Avšak co vidíme? V úřadu, v politice, v administrativě – všude vůbec nejdůležitější místa jsou obsazena starci, jejichž vývoj fyzický, fyziologický i psychický dávno svůj vrchol překročil a staré vede k pohrdání silami a počiny mladých. ... Avšak stáří musí uznati, že postup úpadku sil a k smrti je nezadržitelný a nemá tedy bláhově přepínati důvěru v sebe, že jeviště vezdejšího života dlužno přepustiti zcela dobrovolně generaci mladší. Staří mají právo pouze na útrpnost a ohled k vůli své slabosti, asi jako děti, ..., se stanoviska rozumné konkurence nesmějí však si vyhrazovati nižádné milosti, žádného ohledu, neboť jedná se tu o statek všeobecný.“*

Stáří a mládí, Mladé proudy 24.9. 1903, r. 1, č. 5, s. 33-38.

Význam tématu

- Místo prostého střídání generací přichází ve 20. století generační konflikt (J. Reulecke: „Století generačních konfliktů“)
- Analýza generační revolty a socializace „mladých“ představuje jednu z cest k vědeckému uchopení společenské změny
- Analýza „fenoménu mládeže“ je cestou k pochopení trvanlivosti některých kulturních dogmat a hypotéz považovaných jednou generací za platné, druhou odmítané nebo transformované – pojem *generační smlouva*
- Aktualizace: Kampaň *Přemluv bábu!*; tzv. jasmínová revoluce v arabském světě, Greta Thunberg

Co je to generace?

Módní pojem převzatý z vědeckého diskurzu žurnalistikou, lifestyle culture a marketingem

Kanonický text německého sociologa Karla Mannheima a prostor pro humanitní vědy (zvl. historie, politologie, dějiny umění a sociální psychologie), klíčový pojem horizont generačního prožitku

Definice: Generace jako skupina osob, která si na základě věkově specifických postojů vytváří pro důležité dějinné události vlastní interpretaci a tím se odlišuje od ostatních generací

Generace jsou „imaginující komunity“, jejich sdílení „představ, fantomů, projektů a identit“ vypovídá o vývoji společnosti, kontinuitě a diskontinuitě vývoje

Karl Mannheim

Přínos generačního přístupu pro historii?

- Pojem generace vlastně představuje cestu k periodizaci dějin a interpretaci významů klíčových událostí
- Pojem je považován za užitečný při aplikaci na zcela konkrétní prostředí („milieu“), nejčastěji a neúspěšněji pro politiku a umění, ale v principu pro každý organizovaný společenský mikrosystém (zaměstnanecký kolektiv, odborovou organizaci, podnikatelský klan atd.)
- Nepřesvědčivé při pokusech o univerzalistické uplatnění metody
- Mannheim: Přístup je výhodný pro analýzu těch, kdo jsou utlačováni nebo ideologicky svedeni a snaží se z tohoto stavu osvobodit, prohlédnout
- Vypovídá nejen o sledované generaci, ale klade závažné otázky pro téma uchování a proměny identity celého milieu a celé společnosti - „*Kdo má mládež, má budoucnost*“ (Napoleon)

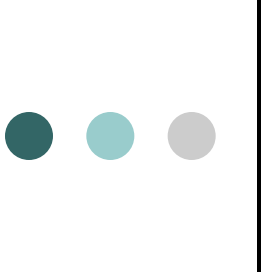

Zdroje společenské poptávky po tématu

- Čím dramatičtější proměny společnosti a daného politického milieu, tím větší poptávka po analýze? (švýcarský a švédský vs. německý vs. polský socialismus do říjnové revoluce)

Kulminační body diskuse v Německu:

od 1930 (Schützengrabengeneration/Remarque, Mannheim),
od 1965 (Hippie – Generation), ale také tzv. „Flakhelfergeneration“ a memoáry „Wehrmachtskinder“ (Kurt „Panzer“ Meyer aj.)
od 1985 (kniha Generation Golf „*Dobře živená, avšak bezradná bloudí generace mých vrstevníků osmdesátými lety*“ (2001)/film *Good Bye, Lenin!* (2002) pro obyvatele bývalé NDR,
od 2005 (generace Facebooku, otázka mezigenerační solidarity a sociálního státu, „jasmínová“ revoluce v arabském světě a „generace džihádu“ mezi arabskými přistěhovalci v EU, vysoká nezměstnanost mladých v EU, debata o ztracené generaci Evropanů,)

Biologické, psychologické a společenské determinanty

- Dramaticky rostoucí politická kognitivita 17-21 let (K. Mannheim, W. Dilthey), 16-19 let (J. Piaget), 13-19 let (O. Mikšík), poté prudký pokles ve všech ukazatelích
- 1921 – průměrný věk žen / mužů při prvním sňatku: 22,2 / 25,7 roku
- Ve věku 30 let již naprostá většina zdravých mladých lidí vstoupila do manželství a mají děti
- Ve věku 60 let považován člověk za „starého“ (oslovení „ctihodný kmete“) a očekává se jeho postupný odchod do ústraní

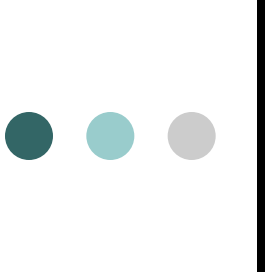
Základní obrysy metody

- Hledání průsečíku mezi „ročníkem narození“ a „prožitkem“, spíše ve prospěch druhého z nich (pojem generační „předjezdec“: cca o 5-10 let starší „quasi – učitel“, vychovatel a „prorok“)
- Prožitek – hlavně války, převraty a „světodějně“ události, revoluce (1905/1917), dosud méně vědecko-technické zvraty a konzumní změny, jejich význam nicméně v současném hodnocení roste
- Hledání kolizního momentu ve vztahu ke generaci rodičů, zpravidla v hodnotové oblasti (antimilitarismus, revoluce, generální stávka/„přímá akce“, koedukace/erotika, drogy...)
- Hledání vůdčí skupiny, která (dočasně) „vychýlí“ šedivou mlčící masu z její lhostejnosti, hledání symbolické osobnosti, která ve svých postojích a osudech personifikuje problémy generace (K. Liebknecht, R. Luxemburg, Alan Ginzberg, Malcolm X., Rudi Dutschka, Vladimír Vysockij)
- E. Ericson: Jde buď o „*pravé vůdce, kteří vytvářejí skutečnou solidaritu, nebo o psychopatické postavy.*“
- Hledání generačního textu, hudby, filmu, výtvarného vyjádření. Pro generaci narozenou v l. 1880-1900 mayovky, secesní motivy, Fráňa Šrámek: „*Modrý a rudý... (Píšou mi psaní)*“, Pjotr Kropotkin)

Pochybnosti...(R. Lepsius)

- Svévolné spojování ročníku narození s generačním prožitkem
- Hledání „nové“ a „dynamické“ složky vede zpravidla k analýze levice, u socialistického milieu hlavně k analýze krajní levice, a pomíjí umírněné elementy
- Metoda se příliš soustřeďuje na hromadné jevy a pomíjí individuum s jeho specifickou reakcí
- Nedostatek pramenů pro období před rokem 1890
- Pojem generace je příliš spojován s politikou a tedy s mužským světem

Příklad aplikace: analýza politické levice kolem roku 1900?

- Změna v náhledu na mládež je kolem roku 1900 velmi markantní (mládežnická hnutí, pedagogické inovace – R. Baden-Powell, Pfadfinder, Junák/Skaut, M. Montessori, Wandervogel, „Století dítěte“, rakouská kampaň „Rok dítěte“ ku příležitosti císařského jubilea/1908)
- Nová témata markantní hl. na levici politického spektra, tj. potřeba kontrolního vzorku (katolická, agrární mládež atd.)
- Sled politických událostí ostře dělících „mladé“ a „staré“ na základě „horizontu prožitku“ (u nás Omladina, VVP a ruská revoluce 1905, světová válka, vstup USA do světové politiky, bolševický puč, vznik RČS, prosinec 1920...)
- Technologické změny ve směru „světovosti“, ostře kritický postoj k hodnotám, které vyznávala předchozí generace - intenzifikace komunikace, masová konzumní společnost a materialismus mládeže, emancipace žen, detabuizace erotiky mládí...
- Katolická církev o znacích dobové mládeže: Chorobný pesimismus, zánik idealismu, rozšíření ateismu, rozpustilost“ – výchovné metody: náboženství jako hlavní maturitní předmět, 4x ročně zpověď, oslavy církevních patronů a papežského pontifikátu, revize školních knihoven, zřízení církevní komise pro nákup školní literatury, kontrola učitelstva

Generační jádra

- 6500 členů českých socialistických mládežnických organizací (DTJ), ale jen asi 700 členů politických organizací mládeže (hl. Kladno, Praha, Plzeň, Pardubice, Brno, Prostějov)
- 900 členů politických org. německé mládeže (hl. Liberecko, Karlovarsko, Teplicko)
- Asi 100 členů polských organizací ve Slezsku
- Tisk: Sborník mládeže socialistické, kladenská Svoboda, Der jugendliche Arbeiter, Freigeist, Zjednoczenie)

Vývoj hnutí

- Do r. 1904 skepse v rámci socialistických stran
- Pod vlivem belgických a německých mládežnických organizací přistoupeno k reformě DTJ a politizaci, podobně u národních sociálů
- Po r. 1905 obrovský elán v některých mládežnických organizacích (téma přímé akce, boj s militarismem, klerikalismem a drahotou
- 1909-1910 zákaz činnosti nár. soc. mládežnických organizací a konec jejich autonomie

Radikalismus

„Učme se nenávidět Vídeň a nenávidět Řím, odkud všechno neštěstí pochází. Za ránu ránu, oko za oko, zub za zub. A až naučíme dělnickou mládež tomuto náboženství, povstane nová generace, která bude zdatná a silná, která nebude se bát rozdávat rány a dělat podkopy do společenského pořádku a potom také bude se v Čechách volněji dýchat, potom bude se v Čechách i jinak žít.“ (nár.soc.)

Antiklerikalismus

- *„Pro nás protiklerikální boj neznamená okounění farských kuchařek, kde která je v jiném stavu, ani vyhledávání farářských nemanželských dětí, nýbrž hlubokou kulturní akci mýcení klerikální morálky a zavádění moderního názoru světového na zásadách volnosti, lidskosti a opravdovosti.“
(soc. dem.)*

Antimilitarismus

- *Mládež nová chodí k odvodům sebevědomě, chodí důstojně a zpívá písně, z nichž duní zloba a hněv nad dnešními řády. Mládež dnes během odvodů útočí prudce proti militarismu a přísahá si, že také na vojně bude plnit poslání kulturních lidí. Nikde nebyli stíháni mladíci, kteří přišli k odvodu s kořalkou v ruce. Také dnes se policie uctivě chovala k těm, kteří hulákali blbé vojenské písničky. Běda však těm, kteří nosí v knoflíkové dírcce červený karafiát a na ruce černou stužku!“ (soc.dem.)*

Generační texty ... Fráňa Šrámek ...?

Psí chorál

Od šachty k šachtě táhnou mdlí,
smutní psi toulaví –
po lidsku, krvavě zavýjí,
četníci nabijí, nabijí,
nažer se havíři, koupil pán
za věrnost psí, psí, psí
z olova marcipán

Modrý a rudý (1906)

Pomašíruju,
zpívat si budu:
modrý rezervista,
rudý anarchista,
v modré dálce rudý květ,
oh, rudý květ....!

...

Gratulace (1905)

My jsme včera zabíjeli,
pane, pst!
prase, inu, jedna radost,
jářku, pst!
na cara hned vzpomněli jsme,
ale pst!
Do jelítek, inu bože,
víme, pst!
že se dává do jelítek
krev, krev ... pst!
ať car přijme milostivě,
až se vyspí, pst!

Ukázka - vztahy generací

- *„Mladí soudruzi si pamatují již jen poslední vítězný útok, my staří si pamatujeme ta dlouhá léta obléhání.“
(O. Bauer 1909)*
- *„Podívejte, soudružko Luxemburg, já jsem zedník, nemám žádné školy a nemůžu se s Vámi měřit ani ve vzdělání, ani v řečnění. Nikdo z nás starých se s vámi mladými nemůže měřit, protože nikdo z vás neměl v mládí hlad a mohl si proto užít dobrého vzdělání.“
(Anonymní odborář v reakci na projev R.L. v Mannheimu 1906)*
- *A. Bebel žertem v kroužku přátel k R. Luxemburg: „Až přijde do Německa revoluce, bude Rosa s mladými jistě na levici a já jistě na pravici. ... A nakonec ji pověsíme, přece si od ní nenecháme foukat do polívky!“. R.L. (již vážněji): „Auguste, není ještě vůbec jisté, kdo koho nakonec pověsí!“ (1907)*

Stařec idolem mládeže?

**Tys nezradil jsi prapor rudý,
Ni za úsměv, ni slávy třpyt
A stále mlád a čestný, chudý
nás učil cele vždycky být
tím proletářem, bojovníkem...
Bud' zdrav nám dlouho, dlouho jarý
„Po dobrém nepůjde to...“, sám jsi děl
Když někdy prapor starý
se nám nad hlavou kdysi chvěl
Tys odvahu měl zamávati
jím znovu mocně – jará krev!
V Tvé stáří zní Ti mládí zpěv
Neb mlád jsi myslí svojí, silou
Sám čistý, velkých idejí
nad společností starou shnilou
jsi vzorcem nám i nadějí**

Ant. Macek: Soudruhu Hybešovi k 70. narozeninám, Rovnost 1920

Kontexty generační revolty a její konec?

- **Je vznik marxistické levice a KSČ produktem generační vzpoury?**
- Jaro/léto 1920 – kampaň proti vyzbrojení Polska
- Září/říjen 1920 kampaň za vytvoření závodních rad
- Prosinec 1920 generální stávka
- Přijetí 21 podmínek Kominterny (květen 1921)
- Maninská spartakiáda
- Příliš jednoznačná politická profilace a definice reálných cílů vede k heterogenizaci revolty a jejímu ukončení
- Část vůdců i poté činná v politice (Zápotocký, Špatný, Škatula, Kreibich), ale již nikoliv jako vůdcové generační skupiny
- Původní cíle revolty částečně absorbovány programy standardních politických sil, jde tedy o obohacení veřejného diskursu o nová témata
- Většina aktérů revolty přechází do pasivity, o slovo se hlásí nová generace „rebelů“ – Rudolf Slánský (nar. 1901), Julius Fučík (1903), Evžen Fried (1900), tj. lidé nepoznamenaní vlivem předválečných sociálnědemokratických organizací (vs. Zápotocký, Šmeral)

Bilance metody

+ pomáhá vysvětlit historickou změnu, narušuje „*unitarizující velkovyprávění*“ a ukazuje alternativní směry vývoje

+ socializace nové generace je okamžikem přehodnocení dosavadních interpretací světa (hodnot, autorit) v každém sociálním hnutí (W. Sombart)

- generační jádra jsou obvykle nepočetná, jejich vliv obtížně detekovatelný historickým výzkumem, nejednoznačná role generačních vůdců

- specifika generační pozice nejsou obvykle tak výrazná, aby sama o sobě vysvětlila fenomén společenské změny

Facit: generační specifika jsou důležitým a neopominutelným hybným momentem dějin, ale nepůsobí soliterně, vždy jsou efektivní pouze v koincidenci s dalšími hybnými silami dějin (třídní, genderové, národnostní aj. napětí)

Rozšiřující literatura

- Erikson, Erik: Jugend und Krise. Stuttgart 1974
- Jureit, Ulrike – Wildt, Michael (eds.): Generationen. Zur Relevanz eines wissenschaftlichen Grundbegriffes. Hamburg 2005
- Mikšík, Oldřich: Psychika osobnosti v období závažných životních a společenských změn. Praha 2009
- Fasora, Lukáš: Stáří k poradě, mládí k boji. Radikalizace mladé generace českých socialistů 1900–1920. Brno 2015